

Voluntary Childlessness; A study on the lived experiences of Tehranian Couples

Maryam Rafatjah*

Sara Sobhani**

Abstract

The fertility rate in Iran has reduced so far which in cities that does not even reach to substitution level and the increase of the couples that have chooses voluntary childlessness, leads to serious concerns. In this study, we concentrated to investigate the socio economic and individual factors influencing the couple' decisions toward voluntary childlessness and the way they reach to a consensus on that. We have done this study with qualitative approach and method on the people who have had the experience of having no child deliberately. The findings show much of the studied couples experienced some fluctuations to receive the decision and one of them had more doubt and hesitation. According to the findings, we derived two big categories of factors: Environmental and Individual factors. The environmental factors include ineffective social structures, institutional conflicts on child rearing, increasing economic inflation, and worries about the future environmental resources and individual factors include having critical approach toward society norms, priority of personal goals, disliking the child upbringing, heaviness of child rearing responsibility, having no logical reason for the generation continuity, satisfaction of no child life style, risks of pregnancy, the type of emotional relationship with spouse and fear of developing a new emotional attachment.

* Associate Professor of Cultural Anthropology at Faculty of Social Sciences, University of Tehran
(Corresponding Author), rafatjah@ut.ac.ir

** MA in Anthropology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, s.sobhani@gmail.com

Date received: 15/08/2024, Date of acceptance: 21/10/2024

Keywords: Voluntary childlessness, critical perspectives, priority of personal goals, parental responsibilities, type of emotional relationship of couples.

Introduction

Although, in the past, parenthood has regarded as an obvious stage in the life of couples in Iran, nowadays some couples make various decisions on this matter. Some couples consider it as an important component of their identity, while others regard it as an overwhelming responsibility and have no interest to experience it. Additionally, some couples express concerns about the future of their unborn children, approaching parenthood with doubt and hesitation. Their concerns about the socioeconomic problems bring the image of disability of couples in providing a desirable life for their children.

This study investigates the lived experiences of couples who have no interest to have children, to understand and analyze their perspectives. By examining both individual and structural factors affecting to this phenomenon, the research aims to describe the various experiences lead the couples to voluntary childlessness. Furthermore, this study explores the critical perspective of couples on having child and its related contexts.

The basic research questions include: What factors have contributed to decline the interest of Iranian couples toward child bringing compared to the generations. What environmental and individual factors are associated with the decision to remain voluntarily childfree? How do couples come to consensus on voluntary childlessness?

Materials & Methods

The research method has been qualitative with phenomenological approach. Following the data gathering and describing the experiences of participants, the data has been decreased into important statements then synthesized into new themes and concepts. Then, a textual description from the participants experiences and also a structural description provided to show how these experiences has been shaped under influence of conditions, circumstances, and contextual factors. Finally, both textual and structural descriptions were synthesized to reveal the comprehensive essence of the experience (Creswell, 2021, pp. 82, 194). Data collection was carried out through semi-structured interviews. Participants were selected using purposive sampling, targeting individuals aged 25 to 50 years, residing in Tehran. The sample was chosen based on three criteria: gender, educational level, and duration of marriage. Sampling continued until data

39 Abstract

saturation was reached. A total of 20 participants were interviewed, including 12 women and 8 men.

Discussion and Results

The motivations behind couples' decisions to remain childfree can be broadly categorized into two key groups: environmental factors (social, economic, and environmental) and individual factors. Social factors include inadequate social infrastructures, inconsistent approaches of social institutions toward child-rearing, dissatisfaction with societal conditions, limited access to essential welfare resources for children, social injustice, structural inequalities, and a pervasive lack of social hope or a clear vision for the future of society. Nearly all participants identified these factors as significant influences on their decision to remain childfree.

Among the economic factors, participants predominantly emphasized economic instability and rising inflation, both of which were identified by all respondents as critical influences on their decision to remain childfree. While fewer participants raised concerns about the depletion of environmental resources, those who did cited issues such as water scarcity, rising temperatures in the Middle East, potential regional conflicts over water resources, escalating air pollution in Iran, and the challenges of ensuring a healthy life for children under such conditions.

One of the most notable characteristics of the individuals studied was their critical stance toward societal norms. They exhibited resistance to opposing viewpoints and openly expressed beliefs that diverged from conventional perspectives. The women, in particular, challenged dominant perceptions of female identity, resisting traditional norms that equate womanhood with motherhood. These participants rejected the assumption that motherhood is an essential or natural aspect of being a woman, instead advocating for a more individualized and autonomous approach to identity formation.

Moreover, most participants regarded parenthood as a highly demanding and costly responsibility. They viewed being a "good parent" as an intensive and burdensome task, requiring extensive knowledge, significant time investment, and considerable personal sacrifice. This perception reinforced their decision to remain childfree.

One commonly cited reason for procreation is the sense of meaning it provides to life, including the psychological and supportive benefits children offer, particularly during parents' old age. However, the majority of participants stated that the meaning of life could be achieved through avenues other than having children. Additionally, they expressed concerns about the fairness of expecting children to care for parents in their

old age, emphasizing that such dependency is unjust. Satisfaction with a childfree lifestyle was mentioned by two-thirds of participants, citing the freedom it affords in daily life choices, more time for personal agendas, and an overall sense of greater comfort and ease.

Concerns regarding the physical and emotional changes women experience during pregnancy and childbirth, as well as the potential impacts on mood and relationships with their spouse, were also highlighted as individual deterrents to childbearing. Furthermore, participants identified the quality of their emotional relationship with their spouse as a significant factor in their decision to remain childfree. Many stated that, when experiencing a fulfilling and high-quality relationship with their partner, they felt no need for a third party (a child) to complete their lives. A deep emotional connection between spouses can diminish the desire to become parents. Conversely, some participants cited uncertainty about the future and marital conflicts as influential factors in their decision to remain childfree.

Conclusion

As the final speech, nowadays influence of social networks on the people's everyday life has been considerably increased in Iran. This means Iran has interred to a new era in which the power of information and communication has come out of the formal/official channels. Young generations, in particular, now have the ability to express and broaden their interests through virtual networks. Consequently, individuals, irrespective of their social class, are exposed to new life opportunities. The rules of social life for an individual as a member a society with widespread dissatisfaction, may easily undergoing to change and people revise and change the rules in their preferred social groups, they may reassess and modify these norms. When individuals feel limited in their ability to make desirable changes in the social/public sphere, they may choose to live the way they want and actualize the personal interests in their private sphere, which one of its manifestation is choosing a childfree lifestyle.

Bibliography

- Abbasi Shawazi, M. J., & Alimandgari, M. (2010). The impact of different dimensions of women's independence on their fertility behavior in Iran. *Women's Studies*, 8(1), 31-51,[in Persian]
- Abbasi Shawazi, M. J., & Hosseini, H. (2012). Ethnic differences in fertility in Iran. *Scientific Monthly Journal of the Islamic Republic of Iran*, 11(65) ,[in Persian]

41 Abstract

- Abbasi Shawazi, M. J., & Khani, S. (2016). Economic insecurity and fertility ideals: A study of two generations of mothers and daughters in Sanandaj County. *Iranian Journal of Population Studies*, 2(2), 63-99,[in Persian]
- Abdollahii, A., & Farjadi, G. (2016). Economic and social rationality and childbearing actions in Tehran city: Results of a qualitative study. *Iranian Demographic Studies Journal*, 2(2), 101-131,[in Persian]
- Aghayari Hir, T., Farrokhi Negarastan, M., & Latifi Majreh, S. S. (2016). Childbearing as a risk (Qualitative study on low fertility in Tabriz city). *Quarterly Journal of Women's and Family Cultural and Social Council*, 19(73), Fall,[in Persian]
- Ahmadimanes, S., Ebrahimipour, M., & Fazeli, N. (2012). Examining the impact of lifestyle on fertility levels and patterns. Ministry of Science, Research, and Technology, Allameh Tabatabai University, Faculty of Social Sciences,[in Persian]
- Beck, U., & Beck-Grensheim, E. (2002). *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences*. Sage Publications.
- Behmanesh, F., Tagizadeh, Z., Vodaheir, A., Ebadi, A., Poorreza, A., & Abbasi Shawazi, M. J. (2019). Explaining the causes of single-child families from women's perspectives: A qualitative study. *Iranian Journal of Epidemiology*, 15(3), 279-288,[in Persian]
- Bernard, J. (2017). *Introduction to family studies* (H. Ghazian, Trans.). Nashr-e-Ney.
- Bibi Razqi Nasrabadi, H., Hosseini, Z., & Sheikhi, M. T. (2016). Lived experiences of women in Shahryar city on single-child families with emphasis on reasons and consequences. *Journal of the Iranian Sociological Association*, 11(22), 43-82,[in Persian]
- Bibi Razqi Nasrabadi, H., & Seraei, H. (2014). Cohort analysis of women's perceptions on the value of children in Semnan Province. *Journal of Women in Development and Policy*, 12(2), 229-250,[in Persian]
- Brown, L. (2015). *Childfree women: Comparing narrative themes*.
- Buhr, P., & Huinink, J. (2017). Why childless men and women give up on having children. *European Journal of Population*, 33, 585-606.
- Creswell, J. w. (2021). *Qualitative inquiry and research design* (H. Danayifar & H. Kazemi, Trans.). Saffar Publications
- Kersol, J. (2021). *Qualitative inquiry and research design* (H. Danayifar & H. Kazemi, Trans.). Saffar Publications.
- Esfahani, M., Mohibi, S. F., Papi Nejad, S., & Jehandar, Z. (2014). Challenges of childbearing in a qualitative study. *Journal of Women in Development*, 12(1), 111-134,[in Persian]
- Faludi, C. (2016). Pathways to childlessness among women and men: Is the Romanian case unique or common in the eastern part of Europe? *Romanian Journal of Population Studies*, X(1).
- Gillespie, R. (2003). Childfree and feminine: Understanding the gender identity of voluntarily childless women. *Sage Publications*, 17(1).
- Haeri Mehrizi, A. A., Tavooosi, M., Sedighi, Z., Motlaq, M. E., Islami, M., Naqizadeh, F., & Montazeri, A. (2017). Reasons for willingness and unwillingness to childbearing among urban and rural populations of Iran: A national study. *Payesh Journal*, 16(5), 637-645,[in Persian]

- Hamidifar, M., Kanaan, M. A., & Abadalehi, H. (2017). The childless perspective on childbearing: A study in Rasht city. *Cultural Sociological Research Journal*, 8(3), 27-54,[in Persian]
- Heckhausen, J., Wrosch, C., & Fleeson, W. (2001). Developmental regulation before and after a developmental deadline: The sample case of the biological clock for childbearing. *Psychology and Aging*, 16(3), 400-413.
- Hosseini, H., & Abbasi Shawazi, M. J. (2009). Intellectual changes and their impact on fertility behavior and ideals among Kurdish and Turkish women. *Women's Studies*, 7(2), 55-84,[in Persian]
- Hosseini, H., & Beigi, B. (2014). Economic, social, cultural, and demographic determinants of women's fertility preferences. *Quarterly Journal of Karaj University of Medical Sciences*, 18(1), spring ,[in Persian]
- Kalantari, S., & Rabani, R. (2006). Examining the social, economic, and cultural factors influencing fertility rates with emphasis on family planning. *Scientific Quarterly Journal of Azad University, Shushtar Unit*, 107-150,[in Persian]
- Khalaj Abadi Farahani, F., & Kiani Aliabadi, F. (2018). Reconsidering the meaning of children and its implications in life: A qualitative approach in childless married women living in Tehran. *Journal of the Iranian Sociological Association*, 13(25), 67-106,[in Persian]
- Kim, E. H., & Cheung, A. K. L. (2015). Women's attitudes toward family formation and life stage transitions: A longitudinal study in Korea. *Journal of Marriage and Family*, 77(5), 1074-1090.
- Kubin, E., Puryear, C., Schein, C., & Gray, K. (2021). Personal experiences bridge moral and political divides better than facts. *PNAS*, 118(6), e2008389118.
- McDonald, P., Hosseini-Chavoshi, M., Abbasi-Shavazi, M. J., & Rashidian, A. (2015). An assessment of recent Iranian fertility trends using parity progression ratios. *Demographic Research*, 32(58) ,[in Persian]
- Rajabi, M., & Hashemi Nia, F. (2013). The value of children and fertility behavior in Shiraz city. *Journal of the Iranian Sociological Association*, 8, Spring and Summer, 15,[in Persian]
- Razavi Zadeh, N., Ghafarian, E., & Akhlaghi, A. (2015). Backgrounds of low childbearing and delayed childbearing: A study of women in Mashhad. *Cultural Strategy Journal*,[in Persian]
- Ricci, M. C. (2013). *Mindsets in the classroom*. Routledge.
- Salyakhieva, L., & Saveleva, Z. (2017). Childfree as a social phenomenon: Russians' attitude to voluntary childlessness. *Journal of History, Culture and Art Research*, 6(4), 531-537.
- Schnettler, S., & Wohler, T. (2016). No children in later life, but more and better friends? Substitution mechanisms in the personal and support networks of parents and the childless in Germany. *Aging & Society*, 36, 1339-1363.
- Sheneman, C. M. (2018). *Parents' perceptions about their voluntarily childless adult-children* (Doctoral dissertation, Iowa State University).
- Summers, J. K., Howe, M., McElroy, J., Buckley, M. R., Pahng, P., Cortes, S., & Mejia. (2018). A typology of stigma within organizations: Access and treatment effects. *WILEY*.
- Tanskanen, A. (2015). Childlessness and investment in nieces, nephews, aunts, and uncles in Finland. *Journal of Biosocial Science*, 47, 402-406.

43 Abstract

Tucker, L. (2014). Stigmatization of middle-aged childless single women.

Upta, S. (2019). The significance of attachment and intergenerational transmission and their effect on the decision to stay childfree. *Argosy University*.

<https://motaleat.acecr.ac.ir>

<https://www.inquirer.com/health/pet-parenting-fur-babies-child-free-20211030.html>

<https://www.amar.org.ir/>

بی‌فرزندی اختیاری؛ مطالعه‌ای بر تجربه زیسته زوجین تهرانی

مریم رفعت‌جاه*

سارا سبحانی**

چکیده

نرخ باروری در ایران به قدری کاهش یافته که در شهرها به سطح جایگزینی هم نمی‌رسد و افزایش زوج‌هایی که عمداً بدون فرزند هستند نگرانی‌های جدی ایجاد کرده است. در این تحقیق بنا داریم دریابیم عوامل اجتماعی، اقتصادی و فردی تأثیر گذار بر روی تصمیم زوجین نسبت به بی‌فرزندی اختیاری چیست و چگونه زوج‌ها در این زمینه به توافق می‌رسند. این تحقیق با رویکرد کیفی بر روی افراد دارای تجربه بی‌فرزندی اختیاری صورت گرفته است. بر اساس یافته‌ها اغلب زوج‌ها نوساناتی برای رسیدن به این تصمیم تجربه کرده‌اند و غالباً در این پروسه یکی از زوجین بیش از دیگری دچار شک و تردید بوده دو دسته عوامل محیطی و عوامل فردی از یافته‌ها استخراج شد. زیرساخت‌های اجتماعی ناکارآمد، تضاد نهادهای اجتماعی در تربیت فرزند، تورم فزاینده و بی‌ثباتی اقتصادی، و نگرانی در مورد منابع زیست محیطی آینده از جمله عوامل و شرایط محیطی و داشتن رویکرد انتقادی به هنجارها و انتظارات نظام اجتماعی، اولویت بخشیدن به اهداف شخصی، بی‌علاقگی به فرزندپروری، مسئولیت سنگین فرزندپروری، نداشتن دلیل منطقی برای ادامه‌ی نسل، رضایت از سبک زندگی بدون فرزند، خطرات بارداری، نوع رابطه عاطفی با همسر و ترس از ایجاد وابستگی عاطفی جدید، عوامل فردی بوده‌اند.

* دانشیار گروه انسان‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)،
rafatjah@ut.ac.ir

** کارشناس ارشد انسان‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران، s.sobhani@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۲۵، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۳۰

کلیدواژه‌ها: بی‌فرزندگی اختیاری، رویکرد انتقادی، اولویت بخشی به اهداف شخصی، سنگینی مسئولیت فرزندپروری، نوع رابطه عاطفی با همسر.

۱. مقدمه و بیان مسئله

در حالی که تا سه دهه‌ی گذشته در ایران والد شدن مرحله‌ای بدیهی از زندگی زوجین پنداشته می‌شد، امروزه افراد جامعه به دلایل متعدد، تصمیمات متفاوتی در این خصوص اتخاذ می‌کنند. برخی از زوجین والد بودن را بخش مهمی از هویت خود تلقی می‌کنند در حالی که برخی دیگر این مسئولیت را بسیار سنگین شمرده، و علاقه‌ای به تجربه‌ی آن ندارند.

عده‌ای نیز معتقدند تا زمانی که کودکانی بدون والد بر روی کره‌ی زمین زندگی می‌کنند، دلیلی ندارد آن‌ها به صرف علاقه به انتقال ژن‌هایشان به نسل بعدی، در افزایش تعداد کودکان جهان نقش داشته باشند. بنابراین در مورد والد شدن، باورها و نگرش‌های گوناگون و دلایل فردی و اجتماعی متعددی وجود دارد که نیازمند واکاوی و در خور تامل است. امروزه زوج‌های بسیاری نگران آینده‌ی فرزندان متولد نشده‌ی خود هستند. آنان با شک و تردید نسبت به فرزندآوری می‌نگرند. نگرانی از مسائل اجتماعی و اقتصادی، دورنمای عدم توانایی در فراهم آوردن زندگی مطلوب برای فرزندان شان را مطرح می‌سازد.

اما مساله ساز بودن بی‌فرزندگی اختیاری را با رجوع به داده‌های جمعیت‌شناختی بهتر می‌توان درک کرد. طی سه دهه‌ی گذشته، میزان باروری در ایران به شدت کاهش یافته است. باروری کل، از حدود ۵/۵ فرزند در سال ۱۳۶۷ به سطح باروری جایگزینی ۲/۱ در سال ۱۳۷۹ رسید و در سال ۱۳۸۵ به سطح زیر جایگزینی ۱/۹ فرزند کاهش یافت. بر اساس برآوردهای اخیر، اکثر استان‌های ایران باروری زیر سطح جایگزینی را تجربه می‌کنند و این کاهش باروری استمرار دارد (عباسی شوازی و حسینی، ۱۳۹۱). همچنین رشد جمعیت ایران در سرشماری سال ۱۳۹۰ به ۱.۲۹ کاهش یافته و نرخ باروری کل به ۱.۷ رسیده است (اسحاقی و همکاران، ۱۳۹۳). براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، میزان باروری کل ایران رقمی برابر با ۰.۲ فرزند محاسبه شد، میزان باروری کل ایران برای نقاط شهری کمتر از سطح جانشینی و برابر ۱.۸۶ فرزند و در نقاط روستایی کمی بالاتر از سطح جانشینی و برابر ۲.۴۸ فرزند به دست آمد. حداقل میزان باروری کل مربوط به استان گیلان با رقم ۱.۳۸ و حداکثر آن

بی‌فرزندی اختیاری؛ مطالعه‌ای بر تجربه ... (مریم رفعت جاه و سارا سبحانی) ۴۷

مربوط به استان سیستان و بلوچستان با مقدار ۳،۹۶ فرزند می‌باشد. این شاخص برای استان تهران برابر ۱،۵۶ فرزند محاسبه شد. (سایت مرکز آمار ایران).

این پژوهش ضمن شناسایی عوامل چندگانه‌ی موثر بر عدم تمایل به فرزندآوری، به گونه‌های مختلف زوجینی که تمایلی به فرزندآوری ندارند پرداخته و تجربیات متفاوتی که آنان را به این تصمیم سوق داده تشریح می‌نماید. هدف دیگر ما آگاهی از مراحل مختلفی است که زوجین پس از طی آن در مورد بی‌فرزندی به اطمینان می‌رسند. همچنین تلاش می‌شود دیدگاه انتقادی زوجین نسبت به والد بودن و زمینه‌های آن مورد تامل قرار گیرد. بنابراین پرسش‌های ما به طور خلاصه عبارتند از: چرا تمایل زوجین ایرانی نسبت به بچه‌دار شدن در مقایسه با گذشته کاهش یافته است؟ عوامل زمینه‌ای (اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، روانشناختی و زیست محیطی) مرتبط با تصمیم زوجین نسبت به بی‌فرزندی اختیاری کدام است؟ و چگونه زوج‌ها در مورد بی‌فرزندی اختیاری به اتفاق نظر می‌رسند؟

۲. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های مرتبط با بی‌فرزندی اختیاری در ایران را می‌توان به سه دسته‌ی کلی تقسیم نمود. دسته‌ی نخست پژوهش‌هایی هستند که دلایل مرتبط با گرایش به کم‌فرزندی مورد بررسی قرار داده‌اند. دسته‌ی دوم به سنجش نگرش زوجین نسبت به فرزند پرداخته‌اند. و دسته‌ی سوم کم‌شمارتر هستند، عوامل بی‌فرزندی اختیاری را در بین زوجین بررسی کرده‌اند.

۱.۲ پژوهش‌های مرتبط با عوامل گرایش به کم‌فرزندی

نتایج تحقیق کلانتری و ربانی (۱۳۸۵) که با استفاده از روش پیمایش در زنان ۱۵-۴۹ ساله‌ی اصفهانی انجام شده نشان می‌دهد کاهش میزان باروری زنان با اشتغال آنان رابطه‌ی ای نداشته، اما با شغل شوهران رابطه‌ی معنی‌داری داشته به این معنا که با بالا رفتن پایگاه شغلی و اجتماعی مردان، میزان باروری همسران آنان کاهش یافته است.

احمدی منش (۱۳۹۱) در پژوهش «بررسی تأثیر سبک زندگی بر سطح و الگوی باروری» به مطالعه عوامل تمایل زنان به کم‌فرزندی پرداخته یافته‌های او بیانگر این است سبک زندگی متغیر تأثیرگذاری در تعیین رفتار باروری افراد بوده هم چنین با توجه به نتایج تحقیق او می‌توان بخشی از کاهش باروری در ایران را به تأخیر در سن فرزندآوری نسبت داد که خود این پدیده می‌تواند ناشی از به وجود آمدن سبک‌های جدید زندگی باشد.

مطالعه رضوی زاده (۱۳۹۴) با عنوان «تمایل زنان شهر مشهد به کم‌فرزندگی و تاخیر در فرزندآوری» که با روش کیفی انجام شده، نشان می‌دهد فرزندآوری پس از شروع زندگی مشترک مورد مذاکره قرار می‌گیرد و سعی اطرافیان برای مداخله در این تصمیم‌تأثیر اندکی دارد. دغدغه‌های فرزند محور (به ویژه در بحث‌های تربیتی) و دغدغه‌های والد محور (به ویژه موضوعات مرتبط با مسائل اقتصادی، رفاهی، و محدودیت‌زایی) در کم‌فرزندگی دخیل هستند. همچنین مشارکت جویان نسبت به اثرگذاری مشوق‌های رسمی بر تصمیم خود تردید داشته و معتقد بودند شرایط شخصی آنان بیشتر بر این امر اثرگذار بوده است.

۲.۲ پژوهش‌های مرتبط با نگرش به فرزندآوری

در مطالعه بی بی رازقی و سرایی (۱۳۹۳) با عنوان «تحلیل بینانسلی نگرش زنان درباره‌ی ارزش فرزند» که در سه نسل متولدان دهه‌های ۱۳۴۰، ۱۳۵۰ و ۱۳۶۰ پرداخته یافته‌ها نشان می‌دهد که متولدان دهه‌ی ۱۳۴۰ بالاترین ارزش را به جهت منافع حمایتی، عاطفی، و تداوم و پیوستگی خانواده به فرزند می‌دهند. کمترین نمره‌ی ارزش فرزند، متعلق به متولدان سال‌های ۱۳۶۰ به بعد است. که بر هزینه‌های اقتصادی، هزینه‌ی فرصت از دست رفته، و نیز منافع عاطفی و روانی یعنی کارکرد عاطفی فرزند تأکید نموده‌اند و هرچند با ورود متغیر تحصیلات شدت رابطه‌ی ارزش فرزند و دوره (نسل) به طور قابل توجهی کم می‌شود اما تفاوت در میانگین ارزش فرزند در نسل‌های مختلف همچنان باقی می‌ماند.

در پژوهش آقایاری و همکاران (۱۳۹۵) با عنوان «فرزندآوری به مثابه مخاطره» که به روش کیفی انجام تحلیل روایت‌های زنان از تجاربشان نشان می‌دهد، پدیده‌ی کم‌فرزندگی می‌تواند با استفاده از یک نظام معنایی مبتنی بر مخاطره در چهار بعد، شامل مخاطره‌ی زیبایی/تناسب اندام، مخاطره‌ی سلامتی، مخاطره اقتصادی و مخاطره‌ی قدرت (کودک شه‌ریار) فهمیده شود. همچنین تغییرات کارکردی خانواده، دگرگونی نقش مادری، پذیرش و نهادینه شدن کم‌فرزندگی، کاهش حمایت اجتماعی، بی‌اعتمادی به سیاست‌های تشویقی، برساخت رسانه‌ای و پزشکی کم‌فرزندگی از جمله شرایط تسهیل‌گر کم‌فرزندگی شناسایی شدند.

در پژوهش دیگری با عنوان «عقلانیت اقتصادی و اجتماعی و کنش فرزندآوری در شهر تهران» عبداللهی و فرجادی (۱۳۹۵) یافته‌ها حاکی از آن است تغییرات اجتماعی و اقتصادی سال‌های اخیر، بسیاری از خانواده‌ها را درباره‌ی فرزندآوری به تأمل واداشته و احساس ناامنی اقتصادی، اجتماعی و رشد فزاینده هزینه‌های فرزندان، شرایطی را به وجود آورده که خانواده‌ها

با تعریف فرزندآوری به مثابه تعهدی بلند مدت و مسئولیتی الزام‌آور، درصدد عقب‌نشینی از یک تصمیم غیر قابل بازگشت برمی‌آیند. شرایط مذکور باعث شده که خانواده‌ها پس از تأمل درباره آینده فرزندان و با تأکید بر کیفیت به جای کمیت، فرزندآوری پایین و بازاندیشانه را به عنوان یک کنش عقلانی برگزینند.

۳.۲ پژوهش‌های مربوط به عوامل برگزیدن سبک زندگی بدون فرزند

در پژوهش «نگاه بی‌فرزندان ارادی به فرزندآوری» که توسط حمیدی فر و همکاران (۱۳۹۶) به روش کیفی انجام گرفته یافته‌ها نشان می‌دهند که افراد داشتن فرزند را به مثابه‌ی انتخابی می‌دانند که می‌تواند به خاطر انتخاب‌های دیگر به تعویق افتاده و یا سرکوب شود. با این حال، بین دو جنس از نظر گرایش به بی‌فرزندی تفاوت وجود داشته به طوری که زنان، مادر شدن را برای شکل‌گیری هویت خود مهم دانستند اما مردان چنین نظری درباره‌ی پدر شدن ابراز نکردند. مهم‌ترین دلایل افراد برای بی‌فرزندی را می‌توان در پنج مقوله خلاصه کرد: مسئولیت‌های بالای والدگری، محدودیت‌های اجتماعی فرزند برای والدین، مشکلات زناشویی فرزند برای والدین، هزینه‌های بالای داشتن فرزند و مخاطره‌های بارداری برای زنان.

در پژوهش خلج آبادی و کیانی (۱۳۹۷) با عنوان «بازاندیشی در معنای فرزند و دلالت‌های آن در زندگی» که بر روی زنان متأهل تهرانی که بی‌فرزندی را اختیار کرده‌اند به روش کیفی انجام گرفته، یافته محوری این بوده که «فرزند تلفیقی از تمایلی غریزی و ذاتی توأم با نگرانی و ابهام است که با رشد عقلانیت در فرزندآوری ارادی و برنامه‌ریزی شده، بازاندیشی در نقش فرزند در کیفیت رابطه زناشویی و حمایت سالمندی همراه بوده و معنای آن با گذر زمان متحول می‌شود. علی‌رغم ارزش ذاتی فرزند، به علت رشد عقلانیت، زنان به دنبال شرایطی هستند که تصمیم فرزندآوری را با لحاظ کردن شرایط و اطمینان از کیفیت رابطه زناشویی و نیز تعدیل انتظارات خود از فرزند در سالمندی اتخاذ کنند.

۳. چارچوب مفهومی

افزایش تمایل زوجین به برگزیدن سبک زندگی بدون فرزند، نمایانگر تغییرات زیادی در ساختار اجتماعی، و انتظارات و تمایلات فردی است. در جوامع مدرن افراد پیوسته تمایل شدیدی برای پیشرفت در ساختار اجتماعی - اقتصادی نشان می‌دهند. در این مسیر، تعداد فرزندان کمتر، می‌تواند در سرعت بخشیدن به حرکت آنان به سوی پیشرفت شخصی موثر

تلقی شود و سطح کلی باروری را کاهش دهد. امروزه افراد بلاخص زنان به گونه‌ای متفاوت با گذشته هویت‌یابی می‌کنند و در اولویت قرار دادن ترجیحات شخصی و خواسته‌های درونی بیش از پیش مبنای عمل افراد در تصمیم‌گیری‌ها قرار می‌گیرد. این امر همچنین تجربیات متفاوتی برای زنان نسبت به گذشته رقم زده است. در مجموع می‌توان گفت تمایلات معطوف به «خود»، و فردگرایی افزایش یافته است (بک و بک، ۲۰۰۲).

در حالیکه بسیاری از والدین ممکن است کمال فردی و توسعه خود را در پذیرفتن مسئولیت، یادگیری و تجربه زندگی از طریق بزرگ کردن و پرورش فرزند بدانند؛ افرادی که به صورت اختیاری بدون فرزند هستند، ارزش‌های مثبت زندگی خود را عمدتاً از طریق رضایت‌مندی‌های احساسی و روانی، و رضایت‌مندی‌های اقتصادی و امنیت به دست می‌آورند. برخی از این افراد ممکن است ذاتاً نیز علاقمند به فرزندآوری باشند، اما چشم پوشی از والد شدن، بهایی است که برخی از افراد به منظور دستیابی به ارتقای اجتماعی و پرهیز از ریسک‌های فرزندآوری می‌پردازند. به طور کلی تعریف «عناصر شادی بخش» در زندگی انسان‌ها می‌تواند بر تصمیمات آنان نسبت به فرزندآوری موثر باشد (دومونت به نقل از آقایاری‌هیر و همکاران، ۱۳۹۵).

علاوه بر این رشد عقلانیت مدرن، برآوردهای عقلانی عمل فرزندآوری را تحت تاثیر قرار داده، و فرزندآوری برای افراد زیادی در جامعه به صورت ارادی و برنامه ریزی شده محقق می‌گردد. از این رو زوج‌ها هزینه‌های فرزندآوری از جمله هزینه‌های روانی-احساسی، هزینه‌های اقتصادی (هزینه تحصیل)، و محدودیت‌ها و فرصت‌های از دست رفته‌ای که در نتیجه فرزندآوری حاصل می‌شود را مورد بررسی‌های چندباره قرار می‌دهند. همچنین بی‌ثباتی اقتصادی در جامعه ممکن است نگرانی‌های مربوط به تغییر ساختارهای اقتصادی و نسبت‌های بالای بیکاری را افزایش دهد و این امر از سویی در به تاخیر انداختن مرحله زندگی فرد به سوی تشکیل خانواده و فرزندآوری موثر است، و از سویی دیگر در نگرانی از آینده کودکانی که به دنیا نیامده‌اند و نمی‌توان آینده‌ی روشنی برای آنان متصور شد، اثرگذار است (لینشتاین، ۱۹۷۷ به نقل از رجبی و هاشمی‌نیا، ۱۳۹۲). در نتیجه عده‌ای از زوجین فرزندآوری را به عنوان خطری بالقوه می‌بینند و به دلیل اجتناب از این خطر به صورت اختیاری تصمیم به فرزندآوری ندارند. بنابراین در حالی که تشکیل خانواده و فرزندآوری برای اکثر مردم هدف و مرحله‌ی مهمی در زندگی تلقی می‌شود، در جوامع سرمایه داری جدید که مبتنی بر فرصت‌ها و ریسک‌های موجود است، تا حدی تمایل به آن کاهش می‌یابد.

بی‌فرزندی اختیاری؛ مطالعه‌ای بر تجربه ... (مریم رفعت جاه و سارا سبحانی) ۵۱

کیفیت رابطه‌ی زناشویی نیز می‌تواند در تمایل به فرزندآوری و یا گرایش به بی‌فرزندی اختیاری نقش داشته باشد. به گونه‌ای که برخی از زوجین که سطح بالایی از کیفیت را در رابطه با یکدیگر تجربه می‌کنند، ممکن است تمایلی به فرزندآوری و اضافه نمودن عضو جدید به خانواده‌ی خود نداشته باشند و ضرورت این امر را احساس نکنند؛ در نقطه‌ی مقابل برخی از زوجین که به دلایل عدیده در برخی حوزه‌های رابطه با یکدیگر با چالش‌هایی مواجه هستند ممکن است (۲۰۱۷)، صورت موقت از فرزندآوری صرف نظر کنند و یا به صورت کلی از آن چشم‌پوشی نمایند (Huinink & Buhre).

هرچند بی‌فرزندی اختیاری به ویژه در جوامع سنتی فشارهای اجتماعی عدیده‌ای برای زوجین ایجاد می‌کند، این فشارها برای زنان بیشتر است بخصوص با یادآوری محدودیت بیولوژیکی زنان برای بارداری و احتمال ریسک بیشتر برای آنان نسبت به از دست دادن همسر و از هم پاشیدن زندگی مشترک، بیشتر از مردان است و عمدتاً زنان در مورد تصمیم به بی‌فرزندی به عنوان تصمیم گیرنده‌ی اصلی شناخته شده و بیش از مردان مورد سرزنش واقع می‌شوند (برناردز، ۱۳۹۶).

به طور کلی هر چه مردان و زنان بدون فرزند از آغاز ارتباط نسبت به پیگیری اهداف خود و تصمیم خود مبنی بر انتخاب سبک زندگی بدون فرزند، پایدار بوده و مصمم تر باشند و این سبک زندگی را با شرایط زندگی و خواسته‌های خود هم راستا ببینند، احتمال کمتری دارد که از خواست خود نسبت به بی‌فرزندی دست بکشند. همچنین افراد یا زوج‌های بدون فرزند ممکن است در طول زندگی خود بیش از پیش با سبک زندگی بدون فرزند احساس راحتی کرده و جنبه‌های مثبت زیادی را در این سبک ببینند که مایل باشند آن را حفظ نمایند.

۴. روش پژوهش

روشی که در این تحقیق برای بررسی موضوع بی‌فرزندی اختیاری برگزیده شده کیفی با رویکرد پدیدارشناسی تجربی بوده است. رویه‌های تحلیل داده‌ها در اینجا عبارت است از تقلیل اطلاعات به اظهارات و نقل قول‌های مهم و ترکیب این اظهارات در قالب مضامین و مفاهیم جدید. در ادامه پژوهشگر توصیفی متنی (textual) ز آنچه مشارکت‌کنندگان تجربه کرده‌اند و همچنین توصیفی ساختاری از چگونگی تجربه آنان بر اساس شرایط، وضعیت‌ها و بافت یا زمینه و در نهایت ترکیبی از توصیفات متنی و ساختاری برای نشان دادن ماهیت فراگیر آن تجربه ارائه می‌کند (کرسول، ۱۴۰۰: ۸۲، ۱۹۴).

روش گردآوری داده‌ها، مصاحبه‌های نیمه ساخت یافته بوده است. زوج‌هایی را که بنا داشتیم مورد مصاحبه قرار دهیم بر اساس نمونه‌گیری هدفمند از میان افراد ۲۵ تا ۵۰ ساله ساکن شهر تهران و با در نظر گرفتن سه معیار جنس، سطح تحصیلات و مدت زندگی مشترک، انتخاب کردیم نمونه‌گیری را تا اشیاع داده‌ها ادامه دادیم و در مجموع ۲۰ مصاحبه انجام شده که ۱۲ نفر از آنها زن و ۸ نفر مرد بوده‌اند.

به منظور تحلیل داده‌های تحقیق با استفاده از اطلاعات مصاحبه، فهرستی از اظهارات مهم تهیه و از بین آنها اظهارات مرتبط در مورد تجربه‌ی موضوع توسط مشارکت‌کنندگان شناسایی شد. در این مرحله فهرستی از اظهارات غیرتکراری و غیرهمپوشان در قالب مضامین اولیه جای داده شد و سپس بر اساس رهنمودهای موستاکاس، این اظهارات در قالب واحدهای اطلاعاتی بزرگتر به نام «واحدهای معنایی» یا مضامین کلی دسته‌بندی شد (کرسول، ۱۴۰۰: ۱۹۴). پس از آن به توصیف زمینه‌ای پرداختیم که شامل توصیفی از آنچه مشارکت‌کنندگان در مورد پدیده تجربه کرده‌اند و نمونه‌های کلامی است. در مرحله بعد با توجه به محیط و بستری که پدیده در آن تجربه شده توصیف ساختاری صورت گرفته و در انتها با ترکیب توصیف‌های زمینه‌ای و ساختاری، اشتراکات موجود در رویکرد و تجربه افراد در مورد بی‌فرزندگی اختیاری معرفی شده است.

جدول ۱. تیپ‌های افراد مورد مصاحبه و تعداد افراد مصاحبه شده در هر تیپ

مردان				زنان			
تحصیلات ارشد و بالاتر		تحصیلات لیسانس		تحصیلات ارشد و بالاتر		تحصیلات لیسانس	
مدت پیوند بالای ۷ سال	مدت پیوند زیر ۷ سال	مدت پیوند بالای ۷ سال	مدت پیوند زیر ۷ سال	مدت پیوند بالای ۷ سال	مدت پیوند زیر ۷ سال	مدت پیوند بالای ۷ سال	مدت پیوند زیر ۷ سال
۱	۲	۳	۲	۳	۴	۳	۲
مجموع: ۳ نفر		مجموع: ۵ نفر		مجموع: ۷ نفر		مجموع: ۵ نفر	
مجموع مردان: ۸ نفر				مجموع زنان: ۱۲ نفر			

بی‌فرزندی اختیاری؛ مطالعه‌ای بر تجربه ... (مریم رفعت جاه و سارا سبحانی) ۵۳

جدول ۲. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان

مشارکت‌کنندگان	سن	جنسیت	مدت ازدواج	تحصیلات	شغل
مشارکت‌کننده ۱	۴۲	زن	۱۷ سال	کارشناسی ارشد	مهندس
مشارکت‌کننده ۲	۳۷	زن	۶ سال	کارشناسی ارشد	نویسنده
مشارکت‌کننده ۳	۳۵	زن	۵ سال	کارشناسی ارشد	فروشگاه اینترنتی
مشارکت‌کننده ۴	۴۴	زن	۱۵ سال	کارشناسی	کارمند
مشارکت‌کننده ۵	۳۹	زن	۱۴ سال	کارشناسی	مدیر تولید
مشارکت‌کننده ۶	۳۵	مرد	۵ سال	کارشناسی ارشد	مهندس نرم افزار
مشارکت‌کننده ۷	۳۱	زن	۶ سال	کارشناسی ارشد	مدرس زبان انگلیسی
مشارکت‌کننده ۸	۴۹	زن	۱۹ سال	کارشناسی	مدرس زبان آلمانی
مشارکت‌کننده ۹	۳۶	زن	۵ سال	کارشناسی	مهندس نرم افزار
مشارکت‌کننده ۱۰	۲۶	زن	۴ سال	کارشناسی ارشد	معلم
مشارکت‌کننده ۱۱	۳۷	زن	۸ سال	کارشناسی ارشد	وکیل
مشارکت‌کننده ۱۲	۴۱	مرد	۱۴ سال	کارشناسی	تحلیلگر بازار
مشارکت‌کننده ۱۳	۴۰	مرد	۱۷ سال	کارشناسی	هنرمند
مشارکت‌کننده ۱۴	۳۸	مرد	۴ سال	کارشناسی	مهندس عمران
مشارکت‌کننده ۱۵	۳۷	مرد	۸ سال	کارشناسی ارشد	مهندس
مشارکت‌کننده ۱۶	۳۵	زن	۹ سال	کارشناسی	خانه دار
مشارکت‌کننده ۱۷	۴۹	مرد	۹ سال	کارشناسی ارشد	گرافیسیت
مشارکت‌کننده ۱۸	۲۸	زن	۲ سال	کارشناسی	گرافیسیت
مشارکت‌کننده ۱۹	۴۳	مرد	۶ سال	کارشناسی ارشد	مهندس مکانیک
مشارکت‌کننده ۲۰	۳۳	مرد	۲ سال	کارشناسی	طراح UX

۵. یافته‌ها

پس از بررسی یافته‌ها و مقوله بندی مضمون های اولیه دریافتیم انگیزه‌ها و دلایل زوجین برای داشتن سبک زندگی بدون فرزند را می‌توان در دو دسته کلی که اولی شرایط و عوامل محیطی نام نهادیم و شامل عوامل اجتماعی، عوامل اقتصادی و عوامل زیست محیطی، و دومی را عوامل فردی نام نهادیم و شامل داشتن رویکرد انتقادی و نواندیشانه، ویژگی های شخصی و شخصیتی و شرایط و روابط خانوادگی است. این فرایند در جدول شماره ۳ قابل مشاهده است.

جدول ۳. وضعیت تقلیل و مقوله‌بندی داده‌ها

مضمون های ثانویه (مقولات محوری)	مضماین اولیه	
عوامل اجتماعی	زیرساخت‌های اجتماعی ناکارآمد	شرایط و عوامل محیطی
	رویکردهای متناقض نهادهای اجتماعی در تربیت کودک	
	بی ثباتی شرایط اقتصادی	
عوامل اقتصادی	نگرانی از کمبود منابع زیست محیطی در آینده	عوامل زیست محیطی
عوامل زیست محیطی	داشتن رویکردهای انتقادی به هنجارهای جامعه	
رویکرد انتقادی و نواندیشانه	اولویت نهادن به اهداف شخصی	عوامل فردی
ویژگی های شخصی و شخصیتی	عدم علاقه ذاتی به والد بودن	
	سنگین دانستن مسئولیت فرزندپروری و کمال گرایی	
	نداشتن دلیل منطقی برای ادامه‌ی نسل	
	رضایت از سبک زندگی بدون فرزند	
شرایط و روابط خانوادگی	نگرانی در مورد خطرات بارداری	
	رابطه عاطفی با همسر (کیفیت بالا یا پایین)	
	نگرانی از ایجاد وابستگی عاطفی جدید	

۱.۵ شرایط و عوامل محیطی

عوامل اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی در ذیل مفهوم کلی شرایط و عوامل محیطی قرار می‌گیرند که در ادامه به هریک از آن‌ها خواهیم پرداخت.

۱.۱.۵ عوامل اجتماعی که شامل زیرساخت‌های اجتماعی ناکارآمد و رویکردهای متناقض

نهادهای اجتماعی در تربیت کودک است از عوامل مهمی است که در سطح کلان بر تصمیم زوجین به بی‌فرزندگی اثر گذار بوده‌اند. نارضایتی از شرایط اجتماعی و در آمیختگی زندگی اجتماعی با درد و رنج، در دسترس نبودن منابع اولیه رفاه اجتماعی برای کودکان، بی‌عدالتی اجتماعی، نابرابری‌های ساختاری و نداشتن امید اجتماعی و دورنمای روشن از آینده جامعه در زمره عوامل اجتماعی هستند که تقریباً تمامی مشارکت‌کنندگان آن را در تصمیم خودشان در بی‌فرزندگی اختیاری دخیل دانستند. برای مثال دو تن از مشارکت‌کنندگان چنین اظهار کرده‌اند:

بی‌فرزندی اختیاری؛ مطالعه‌ای بر تجربه ... (مریم رفعت جاه و سارا سبحانی) ۵۵

- من به شخصه احساس رضایت از زندگی ندارم. یک بخش آن به آسیب‌هایی که در بچگی خورده‌ام برمی‌گردد یک بخشی هم به وضعیت اجتماعی‌ای که در آن قرار گرفتیم... هر چه آدم‌ها حس کنند برای دیگران با ارزش‌ند و از امکانات برابری با دیگران برخوردارند، احساس رضایت بیشتری می‌کنند. اما جامعه ما به گونه‌ای سامان یافته و تصمیمات دولت به گونه ایست که استعدادهای توانایی‌های مردم را سرکوب می‌کند. واقعاً نمی‌خواهم شاهد این همه تبعیض و خفقان برای کودکی که به دنیا می‌آورم باشم (مشارکت کننده ۱۱، زن، ۳۷ ساله)

- یکی از دلایلم برای اینکه بچه نمی‌خوام شرایط کشوره که خوب حس می‌کنم با خودخواهی و به دنیا آوردن بچه، یک عروسک به این مجموعه اضافه می‌کنم که زندگی‌اش ممکنه سرلجبازی یکی از مسئولین بهم بریزه (مثلاً تو مورد واکسن کرونا که به خاطرش عزیزانی رو از دست دادیم و درواقع زندگی‌شون بازیچه‌ی مخالفت با واکسن خارجی و ساخت واکسن داخلی بود) کلاً تو شرایط کنونی فکر می‌کنم من و همسرم می‌تونیم با استرس‌ها و مشکلات دوفره‌مون کنار بیایم ولی داشتن استرس برای کسی که نسبت بهش مسئولیت زیادی داریم برامون خارج از توانایی‌مون (مشارکت کننده ۹، زن، ۳۶ ساله).

به نظرشان در یک کلام این جهان جای مناسبی برای بچه دار شدن نیست. در این بین مردان بیش از زنان به این عامل در تاثیرگذاری تصمیم‌شان اشاره نمودند. از نظر بسیاری از مشارکت کنندگان، شرایط زندگی بدون فرزند، برای زوجین تا حدودی قابل کنترل است به نوعی که با وجود کاستی‌های موجود در شرایط اجتماعی می‌توان تا حد قابل قبولی بر سختی‌ها فائق آمد، اما حضور فرزند نگرانی نسبت به اوضاع نابسامان اجتماعی و مشکلات مربوط به آن را افزایش می‌دهد و امنیت خاطر فرد را خدشه‌دار می‌سازد. همچنین غالب مشارکت کنندگان به ایدئولوژیک بودن آموزش رسمی و رویکردهای متعارض و بعضاً متضاد نهادهای اجتماعی از جمله خانواده، مدرسه و رسانه‌های رسمی و غیررسمی تاکید و خود را ناتوان از غلبه بر آن و در نتیجه صرف نظر از فرزندآوری ذکر کردند. در این زمینه یکی از مشارکت کنندگان اظهار کرده:

- یکی از مهمترین دلایل ما برمی‌گرده به شرایط اجتماعی الان، همیشه با همسرم که حرف می‌زنیم مساله‌مان این نیست که بچه دوست نداریم. مثلاً من همیشه فکر می‌کنم چرا بچه‌ام باید در هفت سالگی برود در سیستم آموزشی‌ای که به او زور بگویند که

اعتقادات باید این باشد، حجابت باید این باشد. اینطوری باید فکر کنی. چون من خودم کودکی وحشتناکی ازین نظر داشتم، که ما را زیاد می‌ترسانند و در مورد نحوه‌ی پوشش تهدید می‌کردند. من کابوس‌های بدی سر این قضیه می‌دیدم و اصلاً دلم نمی‌خواد دختر یا پسر دوبره در این سیستم آموزشی تربیت شود که با عقاید خودمان همخوانی ندارد. (مشارکت‌کننده ۱۰، زن، ۲۶ ساله)

۲.۱.۵ عوامل اقتصادی در ذیل عوامل اقتصادی عمدتاً به بی‌ثباتی شرایط اقتصادی و تورم فراینده اشاره شده و اگرچه تمامی افراد مورد مطالعه از سطح اقتصادی نسبتاً خوبی برخوردار بودند اما بی‌ثباتی مالی در سطح کلان برای آنان نگران‌کننده است. بی‌ثباتی نرخ دلار، بی‌ثباتی شدید قیمت‌ها و تورم روزافزون از جمله عواملی است که بر تصمیم آنها برای بی‌فرزند ماندن تأثیر گذار است. و علیرغم توانایی مالی نسبی برای تامین هزینه‌های روزانه تصور آینده نامشخص فرزند برای این افراد دغدغه‌های فکری زیادی به همراه دارد. برای نمونه یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه چنین اظهار کرده:

با اینهمه مشکلات اقتصادی که در اثر تورم، دارایی‌های مدام کم و کمتر و درآمدت بی ارزش می‌شود، در این شرایط چطور می‌توانم برای ۵ سال، ۱۰ سال آینده پیش‌بینی کنم و او را تامین کنم؟ (مشارکت‌کننده ۳، زن، ۳۵ ساله)

۳.۱.۵ عوامل زیست محیطی برخلاف تصور اولیه ما در اهمیت نگرانی از کمبود منابع زیست محیطی در آینده تأثیر این نگرانی بر فرزندآوری توسط شمار کمتری از مشارکت‌کنندگان بیان شد. و آنان به کاهش منابع آب و افزایش دما در خاورمیانه و جنگ‌های احتمالی در منطقه برسر آب و نیز معضل آلودگی فزاینده هوا در ایران و این که در این شرایط چگونه سلامتی فرزند را می‌توان تامین کرد اشاره کردند.

- یک عالمه نگرانی در مورد آینده‌ی فرزند برای من وجود دارد، اینکه در این شرایط من چطور باید او را بزرگ کنم؟ چقدر می‌توانم از طریق محیط داخلی منزل، تأثیر عوامل بیرونی را کاهش دهم؟ و آینده‌اش در کشوری که اینهمه آسیب محیط زیستی دیده، مشکلات جدی کم‌آبی و آلودگی هوا و محیط زیست دارد چگونه می‌شود چطور سلامتی‌اش تامین می‌شود؟ (مشارکت‌کننده ۳، زن، ۳۵ ساله)

۲.۵ عوامل فردی

۱.۲.۵ داشتن رویکرد انتقادی به هنجارهای مرسوم جامعه

از خلال استدلال‌های مصاحبه‌شوندگان می‌توان دریافت که این افراد نسبت به تصمیم خود آگاهانه گام برداشته و جوانب مختلف این تصمیم را سنجیده‌اند. به عقیده آنها برگزیدن مسیرهای مختلف در زندگی یک حق طبیعی است و مسیر تمامی افراد از فرزندآوری عبور نمی‌کند، برخورداری از اطمینان نسبت به کیفیت رابطه با همسر، اعتماد به همسر، و همچنین سطح بالای اعتماد بنفس نسبت به توانایی‌های فردی، نقش مهمی در ایستادگی فرد در برابر افکار مخالف و عنوان نمودن عقایدی که خلاف رویکردهای رایج است دارد. بر اساس یافته‌ها با اینکه غالب مشارکت‌کنندگان معتقد بودند رابطه‌ی مشترک آنان از کیفیت خوبی برخوردار است، احتمال پایان رابطه‌ی خود را نیز ممکن الوقوع دانسته اظهار کرده‌اند که با نداشتن فرزند توانایی روحی و روانی بیشتر برای گذر کردن از چنین فقدانی را خواهند داشت.

- من نگاهم به زندگی مشترک این است که هر لحظه‌ای که او من را نخواست بره به سلامت، به هر دلیلی. به دلیل بچه دار شدن یا نشدن، به دلیل خوش آمدن از کسی دیگر و ... من هیچ وقت دید عرف رایج را ندارم که بخواهم شوهرم را نگه دارم و نگذارم کسی از دست من در بیاورد... رابطه‌ی ما رابطه‌ی آزادی است که هر کسی هر لحظه دلش خواست برود می‌تواند برود. اگر کنار هم هستیم به اجبار نیست، چون ملاحظه‌ی بچه و خانواده را نداریم، ... که ما را در کنار یکدیگر نگه داشته باشد (مشارکت‌کننده ۱، زن، ۴۲ ساله)

برخی از مشارکت‌جویان نیز اظهار کرده‌اند که آنچه در زندگی برایشان مهم و در اولویت است ارتقای اجتماعی و تحقق اهداف شخصی است. فرزندآوری به نظرشان ریسک‌ها و مخاطراتی دراد که مصاحبه‌شوندگان به شماری از آن‌ها اشاره کردند. می‌توان گفت یکی از عوامل کلیدی در تصمیم به بی‌فرزندی، نامعلوم بودن عواقب این تصمیم در آینده است که می‌تواند زندگی فرد را به طور کامل تحت تاثیر قرار دهد. در نتیجه فرد امکان کمتری برای برنامه‌ریزی‌ها و تصمیمات شخصی خواهد داشت. زنان معتقد بودند که با فرزندان کمتر، بر علایق خود تمرکز خواهند کرد به نظر آنان در جامعه امروز، هرچه تعداد فرزند کمتر باشد، فرصت‌های ارتقای اجتماعی زنان بالاتر خواهد بود. این ایده بر تمایل فرد به ارتقای پایگاه اجتماعی و افزایش سرمایه‌ی فردی تاکید می‌کند.

۲.۲.۵ ویژگی‌های شخصی و شخصیتی

به نظر میل (۱۹۹۴) تمایل به مادر شدن یک ویژگی بیولوژیک حیاتی در زنان است. مطابق چنین رویکردهایی زنان بدون فرزند، گویی فاقد بخش مهمی از هویت زنانه هستند. از این رو زنانی که بی فرزندی را انتخاب می‌کنند، ادراکات غالب هویت زنانه را به چالش می‌کشند و به عنوان «دیگری» دسته بندی می‌شوند. در هنجارهای فرهنگی سنتی، زنانگی و مادری برابر انگاشته می‌شود. مردم همچنین تصور می‌کنند که نخواستن فرزند برای زنان «غیرطبیعی» است. در نتیجه، زن بدون فرزند ناقص هنجارهای جنسیتی و در نتیجه دارای شخصیتی زن منفی انگاشته می‌شود.

- من آدم خانواده‌های شلوغ نیستم چون خودم در خانواده‌ای آرام بزرگ شدم که همه‌مان یک فضای شخصی برای خودمان داشتیم و اصولاً به ندرت با همدیگر می‌نشستیم و گپ می‌زدیم و بیشتر کار خودمان را انجام می‌دادیم. بعد از ازدواج با دیدن خانواده‌ی پرجمعیت همسر که همه کنار هم می‌نشاند درباره ریز به ریز موضوعات با همدیگر حرف می‌زنند به من ثابت شد جمعیت زیاد در خانواده خوب نیست ... دوست داشتم فضای شخصی و خلوت خودم و همسر حفظ شود و هر کدام فرصت و فضای کافی را برای دنبال کردن آرزوهای شخصی داشته باشیم (مشارکت کننده ۱۰، زن، ۲۶ ساله).

یکی از فرضیاتی که در مورد زنان و مردان بدون فرزند وجود دارد این است که این افراد نسبت به سایر زوجین، علاقه کمتری به کودکان دارند. اما یافته‌های ما نشان می‌دهد همه مشارکت‌کنندگان به کودکان علاقه‌مندند و برخی از آنان حتا توانایی بالایی در برقراری ارتباط و بازی با کودکان دارند. با این حال، این افراد تمایلی به داشتن فرزند ندارند و نیازی به بچه دار شدن احساس نمی‌کنند.

۱.۲.۲.۵ سنگین دانستن مسئولیت فرزندپروری و کمال‌گرایی اکثر مشارکت‌جویان

فرزندآوری را امری بسیار پر مسئولیت می‌دانند و معیارهایی که برای فرزند پروری مطلوب در نظر دارند بسیار کمال‌گرایانه و سختگیرانه است. مقایسه منافع فرزندآوری نسبت به هزینه‌های آن نیز در گریز از مسئولیت فرزندآوری موثر است. مشارکت‌کنندگان در این تحقیق ارزش پایینی برای منافع فرزندآوری قائل و معتقد بودند که حتا فواید فرزند در ارضای نیازهای عاطفی و مرافبتی برای والدین آن هم در شرایط کنونی که استقلال فرزندان ارزش محسوب می‌شود ضمانتی ندارد. از طرف دیگر تعهد به پدر و مادر خوب و کافی بودن، نگرانی شدیدی

بی‌فرزندی اختیاری؛ مطالعه‌ای بر تجربه ... (مریم رفعت جاه و سارا سبحانی) ۵۹

برای برخی از زوج‌های بدون فرزند است. در واقع، "تردید شایستگی شخصی در مراقبت از کودک" دلیل مهمی است که موجب می‌شود عده‌ای تصمیم بگیرند بدون فرزند باقی بمانند. این گونه کمال‌گرایی در بین افراد بدون فرزند بسیار رایج است. در میان مصاحبه‌شوندگان، تعدادی از آنها تربیت کودک را چالش برانگیز و پیچیده و منابع و توانایی‌های خود را برای ایفای آن ناکافی می‌دانستند.

- نیاز اساسی کودک به نظر من یک خانواده‌ی سلامت، پدر و مادری که احساس امنیت و آرامش داشته باشند، انرژی و وقت داشته باشند که برای بچه بگذارند و از لحاظ اقتصادی نیز در شرایطی باشند که بتوانند نیازهای بچه را تامین کنند و جامعه‌ی ما اینها را ندارد برای بچه‌ها (مشارکت‌کننده ۴، زن، ۴۴ ساله)

- قبل از هر شرطی اعم از اقتصادی و ... به نظرم پیش شرط اساسی فرزند داری دارا بودن یک روحیه‌ی سالمه که لازمه‌ش برخورداری از حداقل‌های ذهنی و روحی نرماله. تحت همین روحیه‌ی سالمه که پدر و مادر می‌تونن معنی مسوولیت در قبال فرزند رو درک کنن. ... در صورتی که خودشون افرادی خوشحال و دارای سلامت روانی باشن می‌تونن فرزند رو هم به همون ترتیب، فردی سلامت بار بیارن که هم در خانواده و مقابل والدین و هم در مدرسه، محل کار و کل جامعه در جای درستی قرار بگیره (مشارکت‌کننده ۱۷، مرد، ۴۹ ساله)

۲.۲.۲.۵ نداشتن دلیل برای ادامه‌ی نسل قبل از پیشرفت تکنولوژی و پیشرفت جوامع،

توانایی فرزندآوری، تداوم نسل و تربیت فرزند از اهمیت بیشتری برخوردار بوده و توانایی تولید مثل موفقیت‌آمیز قابلیت مهمی تلقی می‌شد. فرصت انسان برای نشان دادن دستاوردها و توانایی‌های خود در زمینه‌های دیگر محدودتر بود و کلمه «بدون» فرزند با افزودن پسوند منفی به نوعی فقدان و ناتوانی در تولید مثل اشاره داشته درست مترادف با نابارور/عقیم که معنای منفی دارد (برناردز، ۱۳۹۶).

از این رو بارداری‌های موفق و مکرر نوعی پیروزی در زندگی محسوب میشد. اما امروزه با این که بچه دارشدن میلی طبیعی و ارزشمند انگاشته می‌شود چنانچه فرد آن را به تاخیر بیندازد و یا بی‌فرزندی را اختیار کند، چندان عجیب به نظر نمی‌رسد. فرصت‌ها و کانال‌های کسب هویت شخصی و اجتماعی دگرگون و متنوع شده است. از این رو در شرایط کنونی چه بسا افراد برای تصمیم درباره فرزندآوری به دلایل منطقی و عقلانی متوسل شوند. به عقیده‌ی افرادی که بی‌فرزندی را انتخاب کرده‌اند، فرزندان تنها عاملی نیستند که موجب شادی یا

سرگرمی می‌شوند، از طریق ارتباط با دوستان، داشتن تفریحات مطلوب، وقت گذاشتن برای رشد و آرامش فردی و ... نیز می‌توان به شادی و رضایت دست یافت.

خصلت معنابخشی به زندگی از جمله مزایای فرزندآوری است و همچنین مزایای روانی و ابزاری فرزندان (از جمله حمایت از والدین در دوران پیری) از جمله عوامل موثر در تصمیم به فرزندآوری دانسته شده (رضوی زاده و همکاران، ۱۳۹۴). اما یافته‌های این مطالعه گویای تغییرات ارزشی و نگرشی قابل توجه در این زمینه در مشارکت‌کنندگان است که تقریباً همگی آنان باور داشتند که معنای زندگی می‌تواند از طریق عوامل بسیاری بجز فرزند به خوبی قابل دستیابی باشد و تاکید نمودند که دوست ندارند و درست نمی‌دانند که در سنین سالمندی به فرزندشان وابسته باشند و در صورت بچه دار شدن هم از بچه‌هایشان چنین انتظاری ندارند.

- یکی از مهمترین دلایل برای بی‌فرزندی این بود که به این نتیجه رسیدم که خودخواهی تنها عامل بچه دار شدن آدم هاست ...حالا یا برای سرگرم شدن در ادامه‌ی زندگیشون، یا برای ادامه‌ی نسلشون، که خوب زندگیمون تکراریه بچه رو بیاریم، یعنی دلیل قشنگ و خاصی نمی‌دیدم و دلم نمی‌خواست این خودخواهی رو تکرار کنم (مشارکت‌کننده ۹، زن، ۳۶ ساله)

- اصلاً یکی از عواملی که نمی‌خوام بچه دار بشم اینه که اگر بخوام بچه عصای دست پیری من باشه، دارم بچه را وسیله می‌کنم و جلوی رشد او را می‌گیرم. که ... و در کل مثبت نمی‌دانم که تو به خاطر خانواده یا دیگری فداکاری کنی. این فداکاری هیچ وقت باعث رشد دیگری یا رشد خودت نمی‌شود... اینکه در پیری چه چیزی پیش بیاید را نمی‌دانم اما سعی می‌کنم تا آخرهای عمر، تا جایی که مغزم کار میکند فعالیت داشته باشم، از زندگی لذت ببرم و یک سری کارها را انجام بدهم و آن چیزی که اضافه می‌ماند که خودم نمی‌توانم انجام دهم خانه‌ی سالمندان یا جاهایی شبیه آن ... نیز انشالله در آینده در ایران می‌آیند و به آنجا خواهیم رفت (مشارکت‌کننده شماره ۶، مرد، ۳۵ ساله)

۳.۲.۲.۵ رضایت از سبک زندگی بدون فرزند بر اساس مصاحبه‌ها، دوسوم مشارکت

کننده به مطلوبیت سبک زندگی بدون کودک به جهت آزادی زیادی که در انتخاب‌های زندگی روزمره فراهم می‌کند اشاره کردند. بخشی از آن به خاطر تامین آسایش بیشتر بوده اکثریت قریب به اتفاق مشارکت‌کنندگان در این مطالعه از زندگی فعلی خود رضایت دارند، اما بر این باورند که فرزندپروری لازمه اش وجود رامش، امنیت، آزادی، استقلال، شرایط اقتصادی،

بی‌فرزندیِ اختیاری؛ مطالعه‌ای بر تجربهٔ ... (مریم رفعت جاه و سارا سبحانی) ۶۱

اجتماعی و فرهنگی مناسب است که به نظرشان وجود ندارد و در شرایط کنونی که در حداقل‌ها داریم زندگی می‌کنیم، فراهم نیست.

- فرزند فرصت بزرگی برای دوست داشتن و تجربه یه عشق جدید می‌ده، عشق رو از نوع دیگه‌ای تجربه می‌کنید. فرصت این که آدم رو به نحو خوبی تغییر بده هست، تو این مسیر آدم در کنار بچه رشد می‌کنه. از نظر اجتماعی هم فرزند کارکردهای خودش رو داره، سرمایه انسانی یه جامعه تلقی می‌شه. اما بدون بچه میشه آزادی عمل بیشتری داشت، ناگهانی تصمیم گرفت، ناگهانی به سفر رفت، برنامه‌های از قبل پیش بینی نشده داشت، از نظر من باید آمادگی پذیرش این تغییرات و روتین ثابت زندگی به خاطر بچه رو داشت. (مشارکت کننده ۳، زن، ۳۵ ساله)

۴.۲.۲.۵ نگرانی در خصوص تغییرات جسمی و روحی در بارداری زنان نگرانی‌های

بسیاری در خصوص بارداری و زایمان دارند. این نگرانی‌ها مربوط به تغییرات جسمی و روحی این دوران و تاثیر آن بر خلق و خو و رابطه‌ی با همسر، و همچنین بیماری‌های احتمالی برای نوزاد و یا مادر می‌شود. شدت نگرانی افراد با تجربیات آنان در گذشته نیز در ارتباط است. تجربه زندگی زنان دیگر و دیدن درد و رنج زنان دیگر در دوران بارداری و پس از زایمان به طور قابل توجهی بر نگرش آنها نسبت به بارداری تأثیر منفی می‌گذارد. به گفته مصاحبه شونده‌گان، وقتی زنان به مادر شدن علاقه داشته باشند، می‌توانند دردها و فشارهای دوران بارداری را تحمل کنند. در حالی که برای زنانی که فاقد علاقه به مادری هستند، تجربیات بارداری دشوار پرخطر و دردناک تلقی می‌شود.

- من اصلاً از تجربه‌ی بارداری، مراجعه به پزشک زنان، مسائل مربوط به آناتومی زنان، نفرت دارم. با مشاهده اذیت‌های خانم‌های باردار با خودم می‌گفتم می‌ارزه؟ مثلاً ارزش شاغل بودن بستگی داره یک آدم چقدر شاغل بودن را دوست داشته باشد... با این هم خیلی مخالفم که وقتی بچه میاری یک جور مهرش به دلت می‌افته... همه‌ی این‌ها رو میتونم با دلیل و مدرک رد کنم اگر بچه انقدر اثر معجزه‌آسایی بر روی زندگی دارد پس چرا شاهد اینهمه طلاق، اینهمه قساوت والدین در حق بچه‌ها چه در ایران چه در خارج از ایران هستیم؟ (مشارکت کننده ۱۱، زن، ۳۷ ساله)

- من تحمل این را ندارم که همسر ۹ ماه از نظر فیزیکی و روانی اذیت شود و بخواهد تبعات سنگینی بابت بارداری تحمل کند، و بعد در طول زندگی‌اش هم از موفقیت‌های

شغلی و فردی‌اش بگذرد به خاطر یک تجربه‌ی پدری و مادری که نمی‌دانیم چقدر می‌توانیم از پشش بر بیایم یا چقدر اون بچه می‌خواهد که دنیا را ببیند (مشارکت کننده ۱۴، مرد، ۳۸ ساله)

۳.۲.۵ شرایط خانوادگی

۱.۳.۲.۵ کیفیت رابطه عاطفی با همسر یکی از تصورات رایج در مورد فرزندآوری این است که هنگامی که شما فرد مناسبی را در زندگی پیدا کنید، می‌خواهید از او فرزندی نیز داشته باشید. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد اگرچه این فرضیه در مورد برخی از زوجین درست است، اما برخی از افراد نیز در صورت تجربه‌ی رابطه‌ای با کیفیت با شریک عاطفی، نیاز به حضور فردی دیگر (فرزند) در زندگی احساس نمی‌کنند. رابطه عاطفی عمیق و باکیفیت زوجین می‌تواند مانع از تمایل آن‌ها به والد شدن باشد. به دلیل اینکه برخی از این قبیل زوجین ترجیح می‌دهند زمان بیشتری را با همسر خود بگذرانند، نیازهای عاطفی خود را برآورده شده می‌بینند، و احساس کمبود نمی‌کنند.

- من عاشق بچه‌ها بودم، حتی تا دو سه سال اول ازدواج، فکر می‌کردم می‌خواهم مادر شوم، اما کیفیت بالای رابطه من با همسر و ازدواجم در زمینه‌ی تصمیم به بی‌فرزندگی بسیار مؤثر بود. ما حتی احساس کردیم که داشتن کودک می‌تواند برای چنین رابطه با کیفیتی مزاحم باشد. (مشارکت کننده ۲، زن، ۳۷ ساله)

- ما تقریباً تمام کارهایمان را با همدیگر انجام میدیم، از خرید خونه گرفته تا درست کردن غذا، ظرف شستن، مرتب کردن آشپزخانه، سالاد درست کردن و یعنی تمام فعالیت‌ها حتا گذران اوقات فراغتمان همیشه با همدیگر بوده، اینطوری نیست که من بگم چون خلایی احساس میکنم باید بچه باشد یا چون این خط ثابت فکری را داشتیم هیچ وقت اقدامی نکردیم. واقعا از ابتدا با مراقبت وارد رابطه‌ی زناشویی شدیم (مشارکت کننده ۱۱، زن، ۳۷ ساله).

از سویی دیگر برخی مشارکت کنندگان آینده تضمین نشده و تعارض زناشویی را در تصمیم به بی‌فرزندگی مؤثر دانسته‌اند. زوج‌هایی که در مورد تداوم رابطه عاشقانه خود شک دارند. افکار منفی بیشتری در مورد فرزندپروری دارند. اگر رابطه عاطفی با همسر در حایگاه امنی نباشد، ترس از ترک زندگی مشترک مانع از اقدام به بچه دار شدن می‌شود زیرا از طرفی این شک وجود دارد که آیا همسر می‌تواند و علاقمند است که پدر یا مادر خوبی باشد و دوم

آن که با وجود فرزند اگر ترک زندگی مشترک در نظر فرد ضروری بیاید خاتمه دادن به زندگی مشترک با وجود فرزند بسیار پر چالش و سخت است. در حالیکه بدون فرزند، هر زمان که فرد بتواند وابستگی خود به طرف مقابل را از بین ببرد، جدایی میسر می‌شود. بنابراین در شرایط اینچینی فرد مجبور به «کنارگذاری» خواسته‌ی خود مبنی بر علاقه به فرزندآوری می‌شود چراکه در این زمینه با شریک عاطفی اشتراک نظر ندارد و یا از اطمینان خاطر برخوردار نیست.

- یک سری اتفاق‌هایی که بین من و همسرم افتاده و در زندگی مشترک هم با آن مواجه شدیم بیشتر روی تصمیم من تاثیر گذاشته و فکر می‌کنم فعلا در جایگاهی نیستیم با همدیگر در زندگی مشترک، که بتوانیم فرزند را بیاوریم چون شرایطی گاهی برای من پیش می‌آید و توسط همسرم ایجاد می‌شود که من فکر می‌کنم بدون فرزند راحتتر هستم و حتی شاید احتمال ترک کردن این زندگی را می‌دهم و بیشتر این قضیه هست که روی تصمیم من تاثیر گذاشته. (مشارکت کننده ۷، زن، ۳۱ ساله)

۲.۳.۲.۵ نگرانی از ایجاد وابستگی عاطفی جدید وابستگی عاطفی به دیگران یکی از

نیازهای ضروری هر انسانی است. اما همانگونه که این وابستگی‌ها می‌توانند به زندگی یک فرد معنا ببخشند، می‌توانند ترس و اضطراب او را نیز افزایش دهند. در این خصوص یافته‌های ما نشان می‌دهد ترس از رها شدن و یا از دست دادن، ترس از وابستگی شدید به مادر، بیماری عزیزان، خطرات حوادث غیرقابل پیش‌بینی، مسئولیت‌های سنگین ناشی از رسیدگی به وضعیت روحی افراد و تغییر در شرایط فعلی و پایدار زندگی، از جمله ترس‌ها و نگرانی‌های مشارکت جویان بوده است.

- من و مادرم ارتباط عاطفی و وابستگی شدیدی به همدیگر داشتیم. ازدواج من و دوری منزل از مادرم او را بسیار اذیت کرد به طوری که بعد از چند سال خانه‌اش را از سمت شرق تهران به غرب تغییر داد که نزدیک به من باشد. به مادرم می‌گویم قبول کن که این وابستگی عاطفی بین ما با اینکه خیلی قشنگ است اما هر دوی ما را اذیت کرده است، مثل یک وزنه‌ای سنگین که به پای ما بسته شده است. وقتی هست قشنگ است اما وقتی نیست نیازی به ایجادش نیست (به این معنا که من هم بچه دار شوم و چنین رابطه‌ای با فرزندم ایجاد کنم). (مشارکت کننده ۲، زن، ۳۷ ساله)

۶. پروسه توافق زوجین

نتایج حاصل از مصاحبه‌ها نشان می‌دهد که بسیاری از افراد در طول زندگی خود دیدگاه ثابتی نسبت به بچه دار شدن نداشته‌اند. تصمیم به بی‌فرزندگی تصمیمی پویاست و در طول زمان دستخوش تغییر می‌شود. زوجین دائماً این تصمیم مهم را بررسی می‌کنند و در برخی موارد نیز نظر آنان در طول دوره‌های مختلف زندگی تغییر می‌کند و حتا در برهه‌هایی از زندگی مشترک بین شان اختلاف نظر بروز می‌کند. عوامل مختلفی باعث ایجاد شک و تردید در بچه دار شدن آنان می‌شود که یکی از مهمترین آنها بالابودن سن زنان برای فرزندآوری است. دیگری داشتن اهدافی مشخص در زندگی است که ممکن است جدیت یکی از طرفین در دنبال کردن آن اهداف بیشتر باشد و طرف دیگر را نیز متقاعد کند که از داشتن فرزند چشم‌پوشی کند. و این طرف در غالب موارد مرد است.

- مشکلاتی که در جوانی داشتیم تا ۲۹، ۳۰ سالگی مان رفع شد و بعدش یکمی وضعیت مان بهتر شد و آن زمان بهترین زمان برای بچه دار شدن بود. خانواده‌هایمان تشویق به بارداری میکردند، وضع مالی مان هم بهتر بود، من آن زمان دوست داشتم بچه دار شوم و ایده‌ام این بود که بلاخره یک حیات جدید به این دنیا اضافه کردن باشکوه است. همسرم برخلاف من هدف‌های بزرگتری در ذهنش داشت و تصور می‌کرد بچه دار شدن باعث می‌شود نتواند برود سراغ باقی هدف‌های زندگی‌اش. (مشارکت کننده ۱، زن، ۴۲ ساله)

- ما بیست سال است که ازدواج کرده‌ایم، من آن وسط‌ها یک دو سه سالی پشیمان شده بودم و فکر می‌کردم شاید روند طبیعی زندگی یک زن را دارم از خودم دریغ می‌کنم و باید این تجربه را بکنم. با همسرم مطرح کردم و او گفت اصلاً حرفشمن نزن. و من الان خیلی خوشحالم که آن زمان مخالفت کرد چون الان از اینکه بچه ندارم خیلی خوشحال و خرسندم (مشارکت کننده ۸، زن، ۴۹ ساله)

یکی دیگر از عوامل مهم ذکر شده، عدم اطمینان نسبت به مدل شخصیتی و تطابق آن با والد بودن ذکر شده است به ویژه برای افرادی که هر چند سال یکبار تغییر بزرگی در مسیر زندگی‌شان تجربه می‌کنند و بچه دار شدن را تصمیمی بی‌بازگشت و نیازمند ثباتی نسبی در شخصیت و در مسیر زندگی می‌دانند. در طول دوره‌ای که این اشخاص تا تصمیم نهایی طی می‌کنند مراجعه به روانشناس و مشورت گرفتن از او و کسب اطلاعات بیشتر در مورد

بی‌فرزندی اختیاری؛ مطالعه‌ای بر تجربه ... (مریم رفعت جاه و سارا سبحانی) ۶۵

فرزندآوری، چه بسا به اطمینان خاطر شده و به تصمیم نهایی و توافق زوج بر بی‌فرزندی اختیاری منتهی می‌شود.

- به مشاور گفتم سایرین به من می‌گویند تو پشیمان می‌شوی. گفتم اگر پشیمان شدمی بچه‌ای را به فرزندپذیری قبول می‌کنی. گفتم تو در هر سه چهار سال یک تغییر بزرگ در زندگی‌ات داشته‌ای مسیر زندگی‌ات را جا به جا کرده‌ای. بچه شبیه بچه گربه نیست که اگر شک داشتی و پشیمان شوی بتوانی پشش بدهی. و نتیجه‌ای که گرفت این بود که روحیه‌ی تو به مادری و بچه دار شدن نمی‌خورد. (مشارکت کننده ۱، زن، ۴۲ ساله)

۷. نتیجه‌گیری

به طور کلی تحقیقات پیشین نشان می‌دهند غالب افراد متمایل به بی‌فرزندی اختیاری، دارای تحصیلات و درآمد بالا، مشاغل با پرستیژ، سطح دینداری پایین تر نسبت به میانگین جامعه، و دیدگاه‌های انتقادی و نواندیشانه هستند. این خصوصیات در مورد مشارکت کنندگان در این تحقیق نیز صدق میکند و به نظر می‌رسد جایگاه شغلی، سرمایه فرهنگی و استقلال فکری آنان از والدین و سایر افراد مهم زندگی شان این امکان را به آنان می‌دهد تا بتوانند بر مبنای خواسته‌ها و ارزش‌های شخصی خود زندگی کنند.

همچنین جایگاه شغلی افراد مورد مطالعه نشان می‌دهد غالب آنان دارای مشاغل غیررسمی و آزاد بوده و از آزادی عمل بالایی در شغل خود برخوردارند. در مجموع به نظر می‌رسد تمایل بیشتری بر افزایش کنترل فردی بر زندگی خود و حذف حداکثری عواملی دارند که قدرت کنترل آنان بر شرایط زندگی شان را محدود می‌نماید. بر اساس یافته‌های حاصل از این مطالعه، عوامل مختلفی در انتخاب بی‌فرزندی اختیاری دخیل هستند، که می‌توان آنها را به دو دسته‌ی کلی عوامل محیطی و عوامل فردی تقسیم کرد. عوامل محیطی دربرگیرنده‌ی عواملی است که خارج از فرد و شرایط زندگی فردی او وجود دارد اما در تصمیمات او دخیلند که خود دربرگیرنده‌ی عوامل اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی است.

افرادی که تصمیم به بی‌فرزند ماندن می‌گیرند عمدتاً دارای نگرش‌های انتقادی و نواندیشانه و پذیرای سبک‌های جدید زندگی هستند. برخی از این افراد والد خوب بودن را پروژه‌ای سنگین می‌دانند که نیاز به اطلاعات، صرف زمان و از خودگذشتگی فراوان دارد. به ویژه در شرایط اعتماد نازل به کارکرد نهادهای اجتماعی، مسئولیت مراقبتی والدین برای فرزند دوچندان می‌شود. بسیاری از مشارکت کنندگان مرد در این مطالعه شرایط ساختار اجتماعی و

اقتصادی ایران را مناسب فرزندآوری نمی‌دانستند، چراکه از نظر آنان این شرایط می‌تواند پدرانگی مطلوب را تحت تاثیر قرار دهد. به گونه‌ای که پدر خانواده -که مسئول اصلی تامین نیازهای اقتصادی خانواده است- از وقت و انرژی کافی برای گذراندن زمان با فرزندان برخوردار نبوده و قادر نباشد آنگونه که مطلوب اوست پدری را تجربه کند.

علاوه بر این، تعارض‌های بین زوجین در مورد پرورش فرزند، کیفیت رابطه‌ی زوجین با یکدیگر، میزان علاقه و محبت زوجین نسبت به یکدیگر، اطمینان از تداوم رابطه با همسر در آینده و همچنین اطمینان از همسر در مورد ایفای درست نقش والدگری، از جمله مواردی است که به رابطه‌ی فرد و همسر برمی‌گردد و در تصمیم به فرزندآوری موثر است. در صورتی که فرد از رابطه‌ی با کیفیت مطلوب با همسر خود برخوردار باشد، ممکن است نیاز به حضور عشقی دیگر در زندگی را احساس نکند. برخی از مشارکت‌کنندگان در این مطالعه بیان کردند برای بعضی از افراد فرزندآوری به زندگی معنا می‌بخشد اما برای آنان این گونه نیست، و از آنجایی که به صورت ذاتی نیز در خود نیازی برای والد بودن احساس نمی‌کنند و یا می‌توانند این احساس نیاز را به طرق دیگری در زندگی تامین کنند، از فرزندآوری در زندگی خود چشم‌پوشی کرده‌اند.

افراد بدون فرزند ترجیح می‌دهند با باز گذاشتن درهای پیش روی آینده، گزینه‌های موجود برای انتخاب را در زندگی‌شان افزایش دهند. آنان تمایل دارند تا بر روی خواسته‌ها و ارزش‌های شخصی خود ایستادگی کنند و عوامل محدودیت‌زا را کاهش دهند، از نظر آنان فرزند که نیاز به توجه و مراقبت مداوم دارد یکی از این عوامل است. وابستگی‌ها و پیوندهای عاطفی با فرزند گرچه با خود احساسات مثبت و دلنشینی را به همراه می‌آورد، اما مسئولیت‌ها و تغییراتی را می‌طلبد که ممکن است زوجین یا یکی از آنها برای آن آماده نباشند. افراد دارای این نگرش، دلیل معنادار و قانع‌کننده‌ای برای فرزندآوری پیدا نمی‌کنند.

علاوه بر این، تعارض‌های بین زوجین در مورد پرورش فرزند، کیفیت رابطه‌ی زوجین با یکدیگر، میزان علاقه و محبت زوجین نسبت به یکدیگر، اطمینان از تداوم رابطه با همسر در آینده و همچنین اطمینان از همسر در مورد ایفای درست نقش والدگری، از جمله مواردی است که به رابطه‌ی فرد و همسر برمی‌گردد و در تصمیم به فرزندآوری موثر است. در صورتی که فرد از رابطه‌ی با کیفیت مطلوب با همسر خود برخوردار باشد، ممکن است نیاز به حضور عشقی دیگر در زندگی را احساس نکند. برخی از مشارکت‌کنندگان در این مطالعه بیان کردند برای بعضی از افراد فرزندآوری به زندگی معنا می‌بخشد اما برای آنان این گونه نیست، و

بی‌فرزندی اختیاری؛ مطالعه‌ای بر تجربه ... (مریم رفعت جاه و سارا سبحانی) ۶۷

از آنجایی که به صورت ذاتی نیز در خود نیازی برای والد بودن احساس نمی‌کنند و یا می‌توانند این احساس نیاز را به طرق دیگری در زندگی تامین کنند، از فرزندآوری در زندگی خود چشم‌پوشی کرده‌اند.

افراد بدون فرزند ترجیح می‌دهند با باز گذاشتن درهای پیش روی آینده، گزینه‌های موجود برای انتخاب را در زندگی‌شان افزایش دهند. آنان تمایل دارند تا بر روی خواسته‌ها و ارزش‌های شخصی خود ایستادگی کنند و عوامل محدودیت‌زا را کاهش دهند، از نظر آنان فرزند که نیاز به توجه و مراقبت مداوم دارد یکی از این عوامل است. وابستگی‌ها و پیوندهای عاطفی با فرزند گرچه با خود احساسات مثبت و دلنشینی را به همراه می‌آورد، اما مسئولیت‌ها و تغییراتی را می‌طلبد که ممکن است زوجین یا یکی از آنها برای آن آماده نباشند.

یکی از دلایل مهم ادامه نسل را معنابخشی به زندگی و در زمره مزایای فرزندآوری دانسته‌اند و همچنین مزایای روانی و حمایتی فرزندان (در دوران سالمندی والدین) دلیل دیگری برای فرزندآوری دانسته شده اما غالب مشارکت جویان اظهار کردند که معنای زندگی می‌تواند از طرق دیگری بجز فرزند به خوبی قابل دستیابی باشد و درست و منصفانه نمی‌دانند که والدین در سنین سالمندی به مراقبت فرزندان وابسته باشند. رضایت از سبک زندگی بدون فرزند به جهت آزادی زیادی که در انتخاب‌های زندگی روزمره از جهت پرداختن به برنامه شخصی و در مجموع راحتی و آسایش بیشتر توسط دو سوم مشارکت جویان از جمله دلایل آنها برای زندگی بدون فرزند ذکر شده است.

نگرانی‌های مربوط به تغییرات جسمی و روحی زنان در دوره بارداری و زایمان و تاثیر آن بر خلق و خو و رابطه‌ی با همسر، و همچنین بیماری‌های احتمالی برای نوزاد نیز در زمره عوامل فردی بازدارنده فرزندآوری شمرده شده است

شرایط خانوادگی فرد و کیفیت رابطه عاطفی با همسر نیز در زمره دلایل بازدارنده از فرزندآوری ذکر شده برخی از افراد در صورت تجربه‌ی رابطه‌ای با کیفیت با شریک عاطفی، نیاز به حضور فردی دیگر (فرزند) در زندگی احساس نمی‌کنند. رابطه عاطفی عمیق و باکیفیت زوجین می‌تواند مانع از تمایل آن‌ها به والد شدن باشد. از سوی دیگر برخی مشارکت‌کنندگان آینده تضمین نشده و تعارض زناشویی را در تصمیم به بی‌فرزندی موثر دانسته‌اند.

اغلب زوجین مشارکت‌کننده در این تحقیق تصمیمی ثابت و بدون تغییر در مورد بی‌فرزندانی نداشتند، حداقل یکی از طرفین در طول زندگی مشترک اندکی شک یا تردید نسبت به این تصمیم تجربه کرده بود و یا زوجین سعی در بررسی این تصمیم با همفکری و مصاحبت با

یکدیگر داشتند. در نهایت ممکن است در طول زندگی مشترک یکی از طرفین بیش از شریک زندگی‌اش مایل به بی‌فرزند بودن باشد و با دلایل منطقی بتواند این اطمینان را در همسرش نیز ایجاد کند که این تصمیم، تصمیمی درست در زندگی مشترک آنهاست. بر مبنای این تحقیق، مردان بیش از زنان نسبت به تصمیم خود در بی‌فرزند بودن مصمم هستند، به دلیل اینکه دو راهی‌های درونی آنان و انگیزه‌های درونی‌شان برای فرزندآوری کمتر از زنان است. آنان کمتر از زنان در موقعیت‌های گفتمانی در خصوص فرزندآوری قرار می‌گیرند و در نتیجه کمتر از زنان در مورد این موضوع با دیگران تعامل می‌کنند و در مقابل بیشتر از آنان به جایگزین‌های فرزند و فرصت‌های زندگی بدون فرزند می‌اندیشند و مزایای این تصمیم را مورد نظر قرار می‌دهند.

در مجموع، فرزندخواندگی، از راهکارهای جایگزین فرزند است که افراد بدون فرزند می‌توانند از طریق آن نیازهای عاطفی خود را با انتقال عواطفشان به موجود دیگری که نیاز به توجه و مراقبت دارد تامین کنند. مزیت فرزندخواندگی از نظر مشارکت کنندگان آن است که کودکی جدید به این دنیا اضافه نمی‌شود و علاوه بر آن هر زمانی که زوجین آمادگی روحی روانی نگهداری کودکی را داشته باشند، می‌توانند آن را برگزینند.

سخن آخر این که امروزه شبکه‌های اجتماعی در ایران بسیار گسترش و تاثیر آن بر زندگی روزمره افزایش یافته است. این، به معنای ورود ایران به جامعه‌ای جدید است که در آن اطلاع‌رسانی، از اختیار کانال‌های رسمی خارج شده است. نسل‌های جدید، می‌توانند علاقه‌مندان را درون شبکه‌های مجازی مطرح کرده و گسترش دهند. به این ترتیب چه بسا با دستیابی به منابع اطلاعاتی مشترک، نقش پایگاه اجتماعی اقتصادی در شکل‌دهی به خواسته‌های فردی کم‌رنگ‌تر و نقش شبکه‌های روابط که کمابیش یکسان در اختیار همگان قرار دارد تقویت شود. در نتیجه فرد با امکان‌های جدیدی در زندگی آشنا می‌شود که پیش‌تر از آن ناآگاه بود و در طول زمان این امکان‌های مختلف و مدل‌های گوناگون زندگی برای فرد به امری آشنا که می‌تواند انتخاب شود و به تجربه درآید تبدیل می‌شود. قواعد زندگی اجتماعی برای فرد به به ویژه در جامعه‌ای که شهروندان ناراضی بسیاری دارد، می‌تواند به آسانی دستخوش تغییر شود و افراد در گروه‌های اجتماعی مورد علاقه‌ی خود این قواعد را بازنگری کرده و تغییر دهند. در واقع در شرایطی که فرد در عرصه اجتماع از قدرت بس اندکی برای ایجاد تغییرات مطلوب برخوردار است چه بسا در حوزه‌ی شخصی آنچنان که تمایل اوست زندگی کند و خواسته‌های فردی را در اولویت قرار دهد که یکی از جلوه‌های آن اتخاذ سبک زندگی مبتنی بر بی‌فرزند بودن است.

کتاب‌نامه

- احمدی منش، صادق؛ ابراهیم پور، محسن؛ فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۹۱). بررسی تأثیر سبک زندگی بر سطح و الگوی باروری. وزارت علوم و تحقیقات فناوری، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده علوم اجتماعی اسحاقی، محمد؛ محبی، سیده فاطمه؛ پاپی نژاد، شهربانو؛ جهاندار، زینب (۱۳۹۳). چالش‌های فرزندآوری در یک مطالعه‌ی کیفی. نشریه زن در توسعه، دوره ۱۲، شماره ۱، بهار ۱۳۹۳، صص ۱۳۴-۱۱۱
- آقایاری هیر، توکل؛ فرخی نگارستان، مینا؛ لطیفی مجره، سیده صدیقه (۱۳۹۵). فرزندآوری به مثابه مخاطره (مطالعه‌ی کیفی زمینه‌های کم‌فرزندگی در شهر تبریز). فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده/ سال نوزدهم/ شماره ۷۳/ پاییز ۱۳۹۵، صص ۳۳-۷
- برناردز، جان (۱۳۹۶). درآمدی بر مطالعات خانواده. ترجمه حسین قاضیان، نشر نی
- بهمنش، فرشته؛ تقی زاده، زیبا؛ ودادهیر، ابوعلی؛ عبادی، عباس؛ پوررضا، ابوالقاسم؛ عباسی شوازی، محمدجلال (۱۳۹۸). تبیین علل تک‌فرزندگی بر اساس دیدگاه زنان: مطالعه کیفی. مجله تخصصی اپیدمیولوژی ایران. دوره ۱۵، شماره ۳ صص ۲۷۹-۲۸۸
- بی بی رازقی نصرآباد، حجیه؛ سرایی، حسن (۱۳۹۳). تحلیل کوهورتی (نسلی) نگرش زنان درباره‌ی ارزش فرزند در استان سمنان. زن در توسعه و سیاست، دوره ۱۲، شماره ۲، صص ۲۲۹-۲۵۰
- بی بی رازقی نصرآباد، حجیه؛ حسینی، زینب؛ شیخی، محمدتقی (۱۳۹۵). تجربه زیسته زنان شهر شهریار از تک‌فرزندگی با تأکید بر چرایی و پیامدهای آن. نامه انجمن جمعیت شناسی ایران (سال یازدهم)- شماره ۲۲ - پاییز و زمستان ۱۳۹۵ - صص ۸۲-۴۳
- حائری مهریزی، علی اصغر؛ طاووسی، محمود؛ صدیقی، ژیلا؛ مطلق، محمد اسماعیل؛ اسلامی، محمد؛ نقی زاده، فاطمه؛ منتظری، علی (۱۳۹۶). دلایل تمایل و عدم تمایل به فرزندآوری در میان مردم شهری و روستایی ایران: یک مطالعه ملی. نشریه پایش، سال شانزدهم، شماره پنجم صص ۶۴۵-۶۳۷
- حسینی، حاتم؛ بگی، بلال (۱۳۹۳). تعیین‌کننده‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و جمعیت‌شناختی تمایلات فرزندآوری زنان همسردار. ماهنامه علمی پژوهشی کرمانشاه. سال هجدهم، شماره اول، فروردین، ۱۳۹۳، صص ۳۵-۴۳
- حسینی، حاتم؛ عباسی شوازی، محمدجلال (۱۳۸۸). تغییرات اندیشه‌ای و تأثیر آن بر رفتار و ایده‌آل‌های باروری زنان گُرد و تُرک. پژوهش زنان، دوره ۷، شماره ۲، تابستان ۱۳۸۸، صص ۸۴-۵۵
- حمیدی فر، مهدی؛ کنعانی، محمدامین؛ عبادالهی، حمید (۱۳۹۶). نگاه بی‌فرزندان ارادی به فرزندآوری: مطالعه‌ای در شهر رشت. جامعه پژوهی فرهنگی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال هشتم، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۶، ۲۷-۵۴

۷۰ پژوهش‌نامه زنان، سال ۱۵، شماره ۳، پاییز ۱۴۰۳

خلج آبادی فراهانی، فریده؛ کیانی علی آبادی، فاطمه (۱۳۹۷). *بازاندیشی در معنای فرزند و دلالت‌های آن در زندگی: رهیافت کیفی در زنان متاهل بی فرزند ساکن شهر تهران*. نامه انجمن جمعیت شناسی ایران. سال سیزدهم شماره ۲۵ تابستان ۹۷، ۶۷-۱۰۶

رجبی، ماهرخ؛ هاشمی نیا، فاطمه (۱۳۹۲). *ارزش کودکان و رفتار باروری در شهر شیراز*. نامه انجمن جمعیت شناسی ایران سال هشتم بهار و تابستان ۱۳۹۲ شماره ۱۵، صص ۴۲-۲۳

رضوی زاده، ندا، غفاریان، الهه، اخلاقی، آمنه (۱۳۹۴). *زمینه های کم فرزندطلبی و تاخیر در فرزندآوری مورد مطالعه: زنان مشهد*، راهبرد فرهنگ، صص ۹۸-۷۳

عبدللهی، عادل؛ فرجادی، غلامعلی (۱۳۹۵). *عقلانیت اقتصادی و اجتماعی و کنش فرزندآوری در شهر تهران*، نتایج یک مطالعه کیفی. دو فصلنامه مطالعات جمعیتی، دوره ۲، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۵، ۱۳۱-۱۰۱

عباسی شوازی، محمد جلال؛ حسینی، حاتم (۱۳۹۱). *تفاوت‌های قومی باروری در ایران*. ماهنامه علمی تخصصی صدای جمهوری اسلامی ایران، سال یازدهم، شماره ۶۵، ۱۴۰-۱۲۶

عباسی شوازی، محمد جلال؛ خانی، سعید (۱۳۹۵). *نامنی اقتصادی و ایده آل های ازدواج و باروری: مطالعه دو نسل مادران و فرزندان در شهرستان سنندج*. دو فصلنامه ایرانی مطالعات جمعیتی، دوره ۲، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۵ (۹۹-۶۳).

عباسی شوازی، محمد جلال؛ علی مندگاری، ملیحه (۱۳۸۹). *تاثیر ابعاد متفاوت استقلال زنان بر رفتار باروری آنها در ایران*. پژوهش زنان، دوره ۸، شماره ۱، بهار ۱۳۸۹، صص ۵۱-۳۱

کرسول، جان (۱۴۰۰). *پویش کیفی و طرح پژوهش*. ترجمه حسن دانایی فرد و حسین کاظمی، انتشارات صفار

کلاتتری، صمد و رسول ربانی (۱۳۸۵). *بررسی عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی تأثیرگذار بر میزان باروری با تأکید بر نقش تنظیم خانواده*. فصلنامه علمی پژوهشی دانشگاه آزاد واحد شوشتر ۱۵۰-۱۰۷